

วัดมหาธาตุ

ชื่อแหล่ง : วัดมหาธาตุ

ที่ตั้ง : ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

เส้นทางเข้าสู่แหล่ง : วัดตั้งอยู่ในตัวเมืองราชบุรีทางด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำแม่กลองห่างจากถนนเพชรเกษมประมาณ 200 เมตร โดยก่อนข้ามสะพานศิริลักษณ์เลียยขวาเข้าไป วัดจะตั้งอยู่ทางซ้ายมือ

สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม :

สภาพภูมิศาสตร์ : พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง

แหล่งน้ำ : ปัจจุบันวัดตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำแม่กลอง ห่างออกไปประมาณ 200 เมตร

ประวัติ : วัดมหาธาตุเป็นปูชนียสถานที่สำคัญ ตั้งอยู่เกือบในกลางเมืองราชบุรี จากหลักฐานทางด้านโบราณคดี สันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นในสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 13) ศูนย์กลางของเมืองในสมัยนั้น ได้แก่ เมืองคูบัว และในสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 18) วัฒนธรรมเขมรได้แพร่เข้ามาในเมืองราชบุรีมีการก่อสร้าง และดัดแปลงศาสนสถานกลางเมืองขึ้นเป็นพระปรางค์และมีการสร้างกำแพงศิลาแลงล้อมรอบเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของเมืองตามคติความเชื่อเรื่องจักรวาลของเขมร ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 20-21) ได้มีการสร้างพระปรางค์แบบอยุธยาขึ้นซ้อนทับพระปรางค์องค์เดิม และมีการสร้างพระปรางค์บริวารขึ้นด้านข้างด้านละ 1 องค์ ด้านหลัง 1 องค์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ได้มีการย้ายเมืองราชบุรีใหม่ โดยย้ายไปตั้งยังฝั่งซ้ายของแม่น้ำแม่กลอง (ที่ตั้งของค่ายกาญจนาภิเษกในปัจจุบัน) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดระเบียบการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้นใหม่ จึงได้มาตั้งที่ว่าการอยู่ที่ตึกของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งอยู่ทางด้านฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง และในปี พ.ศ.2440 ได้มีการย้ายศาลากลางราชบุรีมาอยู่ร่วมกับศาลาว่าการมณฑล ดังนั้นศูนย์กลางของเมือง จึงเปลี่ยนแปลงมาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลองจนถึงปัจจุบัน เมื่อมีการย้ายศูนย์กลางเมืองจากวัดมหาธาตุ ประชาชนก็ย้ายตามความเจริญของเมืองไปด้วย จึงเป็นสาเหตุให้วัดมหาธาตุและวัดใกล้เคียงกลายเป็นวัดร้าง ไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา

จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ประมาณปี พ.ศ.2388 ได้มีพระภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อ บุญมา ได้เดินทางกลับจากธุดงค์วัตรออกจาริกไปทางภาคเหนือ มาพักปักกลดในบริเวณวัดมหาธาตุพิจารณาเห็นว่าเป็นสถานที่ร่มรื่นเหมาะสมที่จะบำเพ็ญสมณะธรรม จึงได้ร่วมกันกับชาวบ้านทำการหักล้างถางพงและซ่อมแซม

เสนาสนะต่างๆที่เหลืออยู่ให้มีสภาพมั่นคง และสร้างเสนาสนะอื่นๆเพิ่มเติม เพื่อที่จะเป็นที่พักอยู่อาศัยของ พระภิกษุสงฆ์ได้ วัดมหาธาตุจึงกลับกลายเป็นวัดที่มีพระสงฆ์อีกครั้งและเป็นศูนย์กลางทางพุทธ ศาสนา ที่มีความสำคัญของจังหวัดราชบุรีมาจวบจนปัจจุบัน

หลักฐานทางด้านโบราณคดี :

พระปราสาท จากหลักฐานการขุดแต่งพบที่ พระปราสาทวัดมหาธาตุได้มีการสร้างซ้อนทับกันหลาย ยุคสมัย โดยชั้นล่างสุดพบแนวของก้อนอิฐขนาดใหญ่ปูรองพื้น และที่มุมของปราสาททั้งสี่มุมและด้านหลัง ปราสาทพบฐานเจดีย์ก่ออิฐทรงแปดเหลี่ยมกำหนดอายุอยู่ในสมัยทวารวดี(พุทธศตวรรษที่ 13) ชั้นต่อมาจะเป็นแนวของฐานศิลาแลงขนาดใหญ่ กว้างประมาณด้านละ 33 เมตร ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นฐานของปราสาทใน สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 18) ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการสร้างพระปราสาทขึ้นทับ คือ องค์พระ ปราสาทในปัจจุบัน ลักษณะเป็นปราสาทก่ออิฐถือปูน ประกอบด้วยปราสาทประธานขนาดใหญ่และปราสาท บริวารขนาดย่อม จำนวน 3 องค์ ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันลักษณะของฐานปราสาทเป็นฐานบัวลูกฟักซ้อนกัน 2 ชั้น ปราสาทประธานหันหน้าทางด้านทิศตะวันออก ด้านหน้าเป็นมุข โถงยื่นออกมามีคูหาเชื่อมต่อกับเรือนธาตุ อีกสามด้านเป็นซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูป ประทับยืนที่หน้าบันของซุ้มในแต่ละด้าน มีภาพปูนปั้น เล่าเรื่องทศชาติชาดก และพุทธประวัติ ส่วนยอดขององค์ปราสาทเป็นกัลปพฤกษ์มีปูนปั้นรูปเทพพนม และหมู่ เทวดาต่างๆยื่นถืออาวุธ หน้าบันเล็กจะเป็นภาพเล่าเรื่องทศชาติชาดก บนสุดเป็นยอดคนพศุค

ภายในองค์ปราสาทประธานประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางนาคปรก ศิลปะสมัยลพบุรี แบบบายน ด้านหลังประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ปางประทานอภัย ศิลปะสมัยทวารวดีองค์ปราสาท ด้านในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเขียนบนผนังก่ออิฐที่ฉาบผนังด้วยดินดิบเป็นภาพพระอดีตพุทธเจ้าประทับ นั่ง บนรัตนบัลลังก์มีปัทมอาสน์เป็นรูปกลีบบัว อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว หรือซุ้มประดับลวดลายพันธุ์พฤกษาเป็น แถวเรียงต่อกัน ระหว่างพระอดีตพุทธเจ้าแต่ละองค์จะมีพระอัครสาวก1องค์ ภาพเขียนซุ้มประดับลวดลาย พันธุ์พฤกษา หรือต้นไม้ไม่มีจะรายละเอียดแตกต่างกัน อาจเป็นต้นไม้ชนิดต่างๆ ที่พระอดีตพุทธประทับนั่ง ในขณะที่ตรัสรู้ สีที่ใช้มีวรรณะเป็นสีเอกรงค์ ประกอบด้วยสีเหลือง แดง และดำ จิตรกรรมฝาผนังในพระ ปราสาทนี้ สามารถกำหนดอายุได้ว่าเป็นจิตรกรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 20-21) เพียง แห่งเดียวที่พบที่มีการเขียนบนผนังที่รองพื้นด้วยดินเป็นจิตรกรรมที่มีความงดงาม และสำคัญในแง่ของ ศิลปะเป็นอันมาก

ปราสาทบิหารมีขนาดย่อมกว่า ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันกับปราสาทประธาน โดยอยู่ทางด้านข้างซ้าย-ขวา ด้านละองค์และด้านหลังอีกหนึ่งองค์ ลักษณะรูปแบบคล้ายคลึงกับปราสาทประธานแต่ลดทอนลง ปั้นตกแต่งจะมีรายละเอียดน้อยกว่า

โดยรอบพระปราสาทมีระเบียงคตก่ออิฐถือปูนล้อมรอบ ระเบียงคตนี้ได้รับการบูรณะขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2510 โดยพระครูอนุกัมภีร์บรมธาตุ ปัจจุบันได้รับการบูรณะใหม่ตามรูปแบบของกรมศิลปากร ลักษณะของระเบียงคตด้านนอกก่ออิฐถือปูนเป็นผนังเรียบ ประดับด้วยเสาหลอกเป็นระยะล้อมรอบพระปราสาทเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีประตูทางเข้า 2 ประตูทางด้านทิศตะวันออก หลังคาไม้มุงกระเบื้อง ด้านในเป็นวิหารโล่งเชื่อมต่อกัน ทางด้านหน้าพระปราสาท ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ อีกสามด้านประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น และพระพุทธรูปหินทรายแดงเรียงรายอยู่โดยรอบ พระพุทธรูปเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปในสมัยกรุงศรีอยุธยา และบางองค์เป็นพระพุทธรูปสมัยทวารวดี

วิหารหลวง ตั้งอยู่ด้านหน้าพระปราสาท นอกระเบียงคตเป็นซอกของฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างประมาณ 10 เมตร ยาว 20 เมตร ฐานด้านล่างสุดเป็นแนวศิลาแลง ด้านหน้ามีมุขยื่นต่อมามีการนำเอาเศษอิฐมาถมก่อขึ้นเป็นฐานและกำแพงฉาบปูน เดิมเคยมีเจดีย์ขนาดเล็กตั้งอยู่ปัจจุบันพังทลายหมด บนฐานพระวิหารมีอาคารไม้โล่ง หลังคาเครื่องไม้มุงสังกะสี อาคารไม้หลังนี้กล่าวกันว่า นายหิน บิดาของขุนสิทธิสุวรรณพงศ์ อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองราชบุรี เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2454 พระวิหารนี้เคยใช้เป็นที่ตั้งโรงเรียนพระอภิธรรมราชบุรี

ภายในวิหารหลวงประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น แกนเป็นหินทรายขนาดใหญ่ แสดงปางมารวิชัย 2 องค์ประทับนั่งหันพระปฤษฎางค์ชนกัน ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ในแนวเดียวกันกับพระวิหารด้านข้างทั้งสองด้าน และด้านหน้าพระวิหารที่มุมทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันออกเฉียงใต้ มีวิหารขนาดเล็กประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายแดง ปางมารวิชัย ประทับนั่งหันพระปฤษฎางค์ชนกัน ลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปบนวิหารหลวง

เมื่อปี พ.ศ.2530 ทางวัดมหาธาตุได้ดำเนินการขุดเพื่อก่อสร้างอาคาร บริเวณด้านข้างพระวิหารเล็กที่มุมกำแพงแก้วด้านตะวันออกเฉียงเหนือ พบฐานปราสาทศิลาแลงย่อมุมขนาดย่อม นอกจากนั้นยังพบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ส่วนยอดของพระปราสาทอีกด้วย สันนิษฐานว่าเป็นอาคารสิ่งก่อสร้างในสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 18) ซึ่งคงจะสร้างขึ้นในรุ่นราวคราวเดียวกันกับกำแพงแก้ว

กำแพงแก้ว ลักษณะเป็นกำแพงที่ก่อด้วยศิลาแลง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางเรียงซ้อนกันเป็นแนวนอน หกชั้นล้อมรอบองค์พระปรางค์ทั้งสี่ด้าน ส่วนบนสุดของกำแพงจะมีทับหลังกำแพงซึ่งแกะสลักจากหินทรายสีชมพูเป็นรูปพระพุทธรูป ประทับนั่งอยู่ในซุ้มเรือนแก้วใบระกา แสดงปางสมาธิ เรียงต่อเนื่องกันเป็นแนวยาว ตลอดความยาวของกำแพง พุทธลักษณะของพระพุทธรูปจะมีพระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระเกตุมาลารูปกรวยคว่ำ พระเนตรหลับ พระโอษฐ์อมยิ้มเล็กน้อย ศิลปะเขมรแบบบายน พระขนงโค้งต่อกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกแบนใหญ่และขอบพระโอษฐ์หนาแบบศิลปะทวารวดี แสดงให้เห็นถึงการปะปนผสมผสานกันของศิลปะที่เข้ามากับศิลปะพื้นเมืองดั้งเดิม

รวบั้นไทรปรุครุฑยุดนาค ตั้งอยู่ที่ทางเข้าภายในระเบียงคตด้านตะวันออก ปัจจุบันอยู่ในสภาพชำรุดลบเลือนพบจำนวน 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นรูปพญาครุฑยืนจับอยู่บนพญานาคสามเศียร ด้านหลังมีเศียรนาคอีก 5 เศียรแผ่พังพานเป็นฉากหลัง ชั้นที่สองเป็นรูปเศียรนาคห้าเศียร ไม่มีรูปครุฑประกอบทั้งสองชั้นเป็นศิลปะเขมร แบบบายน (พุทธศตวรรษที่ 18)

พระพุทธรูป วัดมหาธาตุราชบุรีเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงพบพระพุทธรูป และชิ้นส่วนพระพุทธรูปเก็บรักษาไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งที่อยู่โดยรอบฐานพระปรางค์ภายในระเบียงคตและพระอุโบสถ ที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ พระพุทธรูปในสมัยทวารวดีซึ่งพบเป็นจำนวนมาก องค์ด้วยกัน โดยที่ประดิษฐานในระเบียงคตเป็นชิ้นส่วนพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ทำมาจากหินสีเทาดำ สภาพชำรุด พระเศียร พระบาทและพระกรหัก และชิ้นส่วนพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิซึ่งอยู่ในสภาพที่ชำรุดมากเช่นกัน ที่สำคัญได้แก่ พระพุทธรูปที่เก็บรักษาไว้ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปประทับยืนสลักจากหินสีเทาขนาดใหญ่ พระหัตถ์ทั้งสองข้างยกขึ้นแสดงปางแสดงธรรม หรือที่นิยมเรียกกันว่า “ ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ” เบื้องพระปฤษฎางค์มีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาบาลีเป็นคาถา เย ชมมา

นอกจากนั้นยังพบพระพุทธรูปสลักจากหินทรายแดง เป็นพระพุทธรูปนาคปรก ศิลปะเขมรแบบบายน (พุทธศตวรรษที่ 18) จำนวน 4 องค์ และพระพุทธรูปหินทรายแดง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุดประดิษฐานอยู่โดยรอบของฐานพระปรางค์ ศิลปะอยุธยาตอนต้น(พุทธศตวรรษที่ 20-21) บางองค์มีศิลปะแบบลพบุรีเข้ามาปะปน เช่น ลักษณะการนุ่งห่มผ้า เป็นต้น

พระอุโบสถ พระอุโบสถวัดมหาธาตุ จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ หลังนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย(พุทธศตวรรษที่ 22) ได้รับการซ่อมแซมครั้งล่าสุดในปี พ.ศ.2509 ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องลดชั้น 2 ชั้นซ้อนกันชั้นละ 3 คับ มีพาไลยื่นออกมาทั้งด้านหน้าและหลัง ด้านละ 1 ห้อง รองรับโครงหลังคาด้วยเสาปูนสี่เหลี่ยม จำนวน 3 เสา

ด้านข้างมีชายคาปีกนกโดยรอบ ซ่อฟ้าใบระกาปูนปั้นทาสีทอง หน้าบันตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นรูปดอกไม้และเทพพนม ผนังก่ออิฐถือปูนด้านหน้าและหลังประตูทางเข้าด้านละ 2 ประตู ผนังด้านข้างมีฐานบัวแอ่นโค้งคล้ายรูปท้องเรือสำเภา มีหน้าต่างด้านละ 6 บาน ซุ้มประตูหน้าต่างปูนปั้นประดับกระจกเป็นซุ้มหน้านาง ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระประธานประทับนั่งบนฐานบัว แสดงปางมารวิชัย และพระพุทธรูปเก่าแก่อีกหลายองค์ ด้านนอกโดยรอบพระอุโบสถมีกำแพงแก้วก่ออิฐถือปูนเตี้ยๆล้อมรอบ

พระมณฑป อาคารก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ยี่สิบ ฐานพระมณฑปเป็นฐานเจียงรอบรับฐานสิงห์ ผนังด้านข้างก่ออิฐถือปูนเรียบมีซุ้มหน้าต่างทรงมณฑปด้านละ 1 ซุ้ม ทางด้านตะวันออกต่อออกไปเป็นบันไดทางขึ้นมีซุ้มประตูทางเข้า ที่มุมทุกมุมจะมีเสาหลอกรูปสี่เหลี่ยมประดับ บริเวณโคนเสา หัวเสา และชั้นเชิงบาท มีลวดลายปูนปั้นตกแต่ง ส่วนยอดของพระมณฑป ปัจจุบันชำรุดหักพังลงมาหมด ภายในพระมณฑปประดิษฐาน รอยพระพุทธรูปสลักจากหินทรายแดงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวน 1 ชิ้น ที่ผนังด้านในมีภาพจิตรกรรมเขียนสี และบางแห่งเป็นภาพร่างด้วยดินสอ สภาพลบเลือนเกือบหมด เนื่องจากถูกน้ำฝนตกใส่ เป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ตอน เสด็จโปรดพุทธมารคาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนมารผจญ พระมณฑปนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระเจดีย์ ตั้งอยู่ด้านหน้าพระมณฑปเรียงเป็นแถว มีเจดีย์ทรงระฆังกลมจำนวน 4 องค์ เจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบสองอีกหนึ่งองค์ ลักษณะของเจดีย์ทรงระฆังกลมก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม ส่วนยอดเป็นปล้องไฉนและปลียอด ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนเจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบสอง ก่ออิฐถือปูนฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีระเบียงเล็กๆล้อมรอบ ฐานองค์เจดีย์เป็นฐานสิงห์ซ้อนกัน 3 ชั้น มีจารึกบนแผ่นหินอ่อน ความว่า “ พระพุทธศักราช 2462 สามเณรเชิยะเล็ก พร้อมบุตรทิพ เจริญ สกเซ่ง พิจารณาเห็นว่า พระเจดีย์เป็นปูชนียวัตถุอันถาวร จึงได้พร้อมใจกันมีศรัทธา สร้างขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนานิพัทพานปัจจุโยโหตุอนาคต ฯ “ องค์ระฆังขนาดเล็กมี ลวดลายปูนปั้นตกแต่งเป็นพวงอุษะ และมีบัวหงายรองรับปากระฆัง บัลลังก์ส่วนบนขนาดเล็ก ส่วนยอดเป็นชุกบัวกลุ่มเถาและปลียอด ศิลปะสมัยรัชกาลที่ 6

การกำหนดอายุสมัย : สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 13-16) - สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

การประกาศขึ้นทะเบียน : ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52

ตอนที่ 75 เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2478

การระวางแนวเขต : ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 100 ตอนที่ 88 วันที่ 31 พฤษภาคม 2526

พื้นที่บริเวณ ก. ประมาณ 7 ไร่ 2 งาน 96 ตารางวา

พื้นที่บริเวณ ข. ประมาณ 2 งาน 59 ตารางวา

รูปแบบของแหล่งโบราณคดี : ศาสนสถานในพุทธศาสนา ยังมีการใช้ประโยชน์

วันเวลาที่ปฏิบัติงาน : สำรวจ 25 ส.ค.39 บันทึก 12 ต.ค.39

ผู้สำรวจ/บันทึกข้อมูล : นายเดชา สูดสว่าง

ที่มาของข้อมูล : *ประวัติวัดมหาธาตุ ราชบุรี* . ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวิสุทธิโมลี

(ช้อย มหาธีโร ป.ธ.9) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวรวิหาร และรองเจ้าคณะภาค

15 และพระครูบรรพตธรรมสมาจาร (สุชาติ เขมปญโญ ป.ธ.3) รองเจ้าอาวาสวัด

มหาธาตุ และเจ้าคณะอำเภอเมืองราชบุรี วันอาทิตย์ที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2538

ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 2 .กองโบราณคดี กรมศิลปากร ,2538

เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๘๖ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๗

๒๗. จังหวัดราชบุรี

- ๑. วัดพระมหาธาตุ อำเภอเมือง ตำบลหน้าเมือง
- ๒. ถ้ำฤๅษีเขาแร้ง อำเภอเมือง ตำบลเกาะพลับพลา
- ๓. พงคึก อำเภอท่ามะกา ตำบลพงคึก
- ๔. เขาถ้ำพระ อำเภอปากท่อ ตำบลคชพราย

๓๐. จังหวัดร้อยเอ็ด

- ๑. "หินกอง" บ้านโนนเมือง อำเภอเมือง ตำบลโนนเมือง
- ๒. "หินกอง" บ้านหินกอง อำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลสระคู
- ๓. คูเมืองบ้านฉาง อำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลสระคู
- ๔. "คูขาราม" บ้านคางเมือง อำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลสระคู
- ๕. กุดี้แจ่งหรือกุดี้คำกานา อำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลสระคู
- ๖. คูเมืองตั้งอยู่ในระหว่างบ้านหนองผือกับบ้านเหล่าชัย
อำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลหนองผือ
- ๗. กุ่มบ้านคำ อำเภอสุวรรณภูมิ ตำบลบ้านคำ
- ๘. กุ่มบ้านกระโดน อำเภอหนองแวง ตำบลหนองแวง
- ๙. กุ่มกาสิงห์บ้านกุ่มกาสิงห์ อำเภอหนองแวง ตำบลหนองแวง
- ๓๐. กุ่มบ้านกุดไฮ อำเภอพนมไพร ตำบลคำไฮ
- ๓๑. บ้านโนนหมากบัว อำเภอพนมไพร ตำบลคำไฮ
- ๓๒. บ้านขอม อำเภอพนมไพร ตำบลคำไฮ

๑๖๕๖
เล่ม ๑๐๐ ตอนที่ ๔๘ ราชกิจจานุเบกษา ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ประกาศกรมศิลปากร
เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน

ตามที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพระปรางค์วัดมหาธาตุ
วรวิหาร อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม
๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๘ โดยมีข้อกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน
ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติโบราณ
สถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
กรมศิลปากรจึงกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานพระปรางค์วัดมหาธาตุวรวิหาร ตำบล
หน้าเมือง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี

พื้นที่บริเวณ ก ประมาณ ๖ ไร่ ๒ งาน ๘๖ ตารางวา

พื้นที่บริเวณ ข ประมาณ ๒ งาน ๕๘ ตารางวา

ตามหลัง ๑ แนบท้ายประกาศนี้

จึงขอประกาศเพื่อทราบทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๒๖

คุณหญิงฮารี กุลคันธ์
อธิบดีกรมศิลปากร

ภาพประกอบ :

แนวกำแพงแก้วล้อมรอบศาสนสถานและ
ทับหลังกำแพงทำจากหินทรายแดง

ราวบันไดรูปครุฑยุคนาคหิน

พระปรางค์วัดมหาธาตุ จ.ราชบุรี

หน้าบันปูนปั้นภาพพระพุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรรม

ซุ้มประตูด้านทิศด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

พระพุทธรูปนาคปรก ประดิษฐานภายในพระ

สำนักศิลปะ